ABDÜLLATÎF el-KUDSÎ

(عبد اللطيف القدسي)

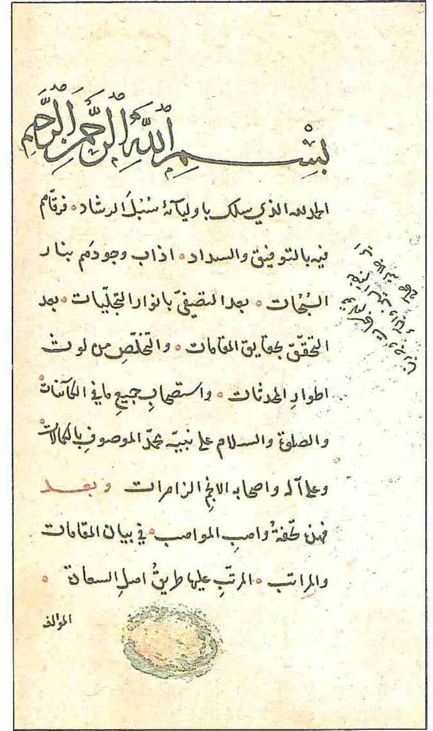
Abdüllatîf b. Abdirrahmân
b. Ahmed el-Kudsî
(ö. 856/1452)

Zeyniyye tarikatını Anadolu'ya getiren âlim ve sûfî.

786'da (1384) Kudüs'te doğdu. İbn Ganm ve İbn Benâne diye meşhur olan bir ailenin oğludur. Önce medresede okuyarak "zâhirî ilimler"i öğrendi. Bu yıllarda zekâ ve kabiliyetiyle hocalarının dikkatini çekti. Daha sonra tasavvufa ilgi duydu ve devrin meşhur sûfîlerinden Şeyh Abdülazîz'e intisap ederek ondan icâzet aldı. Hacca giderken Kudüs'e uğrayan Zeyniyye tarikatının kurucusu Zeynüddîn el-Hâfî'yi evinde misafir ederek sohbetlerinden faydalandı. Onunla birlikte hacca gitmeyi çok istediyse de annesi rahatsız olduğu için mürşidi izin vermedi; ancak hac dönüşü kendisini Horasan'a götürebileceğini söyledi. Abdüllatîf, Horasan'da Hâfî'nin yanında yeniden seyrü sülûke başladı. Riyâzet ve mücahedesine mürşidinin tavsiyesi üzerine Câm şehrinde devam etti. Ahmed Câmî-i Nâmekî'nin kabri yanında **erbaîn***e girdi. Bu sırada şeyhiyle düzenli olarak mektuplaştı. Müridinin iç dünyasındaki değişiklikleri bu mektuplarla takip eden Hâfî, Abdüllatîf'e icâzetnâme gönderdi. Abdüllatîf daha sonra tekrar Kudüs'e döndü ve bir müddet Şam'da kaldıktan sonra Konya'ya giderek Sadreddin Konevî Zâviyesi'nde irşad görevini sürdürdü. 1448'de Bursa'ya gitti. Evliya Çelebi'nin "büyük bir âsitâne" diye övdüğü, müridlerinden İranlı Hoca Bahşâyiş tarafından 1449 tarihinde yaptırılan Zeyniyye Dergâhı'nda irşad faaliyetini sürdürürken vefat etti. Kabri Bursa'da Zeynîler Camii'nin hazîresindedir.

Nisbesi bazı kaynaklarda Makdisî olarak geçen Abdüllatîf'in tasavvufî düşünceleri, mürşidi Zeynüddîn el-Hâfî ile aynı paraleldedir. Hâfî'nin en belirgin özelliklerinden biri, **vahdet-i vücûd*** konusunda ihtiyatlı bir dil kullanması ve bu hususta zaman zaman müridlerini uyarmasıdır. Müridi Abdüllatîf el-Kudsî de aynı yolu takip etmiş, gerek iman ve akîde, gerekse irfan ve tarikat alanında şeriata aykırı gördüğü akımlarla mücadele etmiştir. Bu mücadeleye Konya'da iken başlamış ve Ehl-i sünnet dışı bazı düşünceleri savunan Cüneyd es-Safevî ile yaptığı fikrî tartışmalardan sonra Karamanoğlu İbrâhim Bey'e bir mektup göndererek şöyle demişti: "Bu Şeyh Cüneyd'in muradı sûfîlik değildir. Şeriatı bozup emâret talep eder" (Âşıkpaşazâde, *Târih,* s. 250). Abdüllatîf el-Kudsî'nin yaşadığı dönemde Anadolu'da yaygınlaşan bâtıl mezhep ve tarikatlara karşı daha Orhan Bey zamanında mücadeleye başlanmış, bu akımlara mensup kişiler takip edilerek tesirsiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Onun mensup olduğu Zeyniyye tarikatında ise Ehl-i sünnet'in belirlediği sınırlar titizlikle korunmuştur. Bu durum Zeynüddîn el-Hâfî ve Abdüllatîf el-Kudsî'nin eserlerinde açık bir şekilde görülmektedir.

Abdüllatîf el-Kudsî'nin tasavvuf tarihi açısından en önemli özelliği, Zeyniyye tarikatını Anadolu'ya getirmiş olmasıdır. Bu tarikat günümüze kadar ulaşamamışsa da özellikle Şeyh Vefâ döneminde en tesirli tasavvufî mekteplerden biri olmuştur. Bazı kaynakların Halvetiyye'nin bir kolu olarak gösterdikleri Zeyniyye tarikatı, icâzetnâmelerden de anlaşıldığı gibi, aslında Sühreverdiyye'nin bir koludur. Yetiştirdiği birçok sûfî arasında, kendisinden sonra postnişin olan Tâceddin İbrâhim Karamânî, Şeyh Vefâ diye bilinen Muslihuddin Mustafa b. Ahmed ve Âşıkpaşazâde'yi özellikle kaydetmek gerekir. Bazı tarihî eserler Molla Fenârî'yi de Abdüllatîf el-Kudsî'nin müridi gösterirlerse de bunun doğru olması çok şüphelidir. "Zâhirî ve bâtınî ilimler"i şahsında birleştirerek yalnız dervişleri değil, zamanın güçlü âlimlerini de kendisine bağlayan Abdüllatîf el-Kudsî, bu özellikleriyle Osmanlı Devleti'nin temelinde bulunan dinî, fikrî yapının mimarlarından biri sayılabilir.

Abdüllatîf el-Kudsî'nin müellif hattı *Tuhfetü'l-vâhibi'l-mevâhib fî beyâni makāmât ve'l-merâtib* adlı eserinden bir sayfa (İÜ Ktp., AY, nr. 4495, vr. 62ᵇ)

Eserleri. 1. *Tuhfetü'l-vâhibi'l-mevâhib fî beyâni makāmât ve'l-merâtib.* Eser nefs, ruh, kalp ve sır makamlarından sonra birçok tasavvufî ıstılahın açıklandığı şu bölümleri ihtiva etmektedir: Ruhun cesedin köleliğinden kurtulması, Hak Teâlâ'ya doğru devamlı seyr, varlıkta zıtların görünüşü, müşahede deryasında istiğrak, kemalî hakikatlerin gerçekleşmesi, vuslatın kemal noktasında zaferin tahakkuku. Eserin müellif hattıyla olan bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (AY, nr. 4495). 2. *Hâdi'l-kulûb ilâ likā'i'l-mahbûb.* İki ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde sahih akîde, Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinin ispatı ele alınmış, **sem'iyyât*** konuları geniş şekilde izah edilmiştir. İkinci bölümde şeyh ve mürid konularına yer verilmiş, ikisinin de âdâb ve erkânı maddeler halinde açıklanmıştır. Klasik kelâm konuları ile tasavvuf ve tarikat meselelerinin aynı eserde ele alınmış olması dikkate değer bir özelliktir. Yazma bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yazma Bağışlar, nr. 167) bulunmaktadır. 3. *Keşfü'l-i'tikād fi'r-reddi 'alâ mezhebi'l-ilhâd.* Bâtıl mezhep ve tarikatlara karşı reddiye olarak yazılan eserde müellif Cebriyye, Mu'tezile, Bâtıniyye ve Dehriyye'den Hurûfîliğe kadar pek çok cereyanı ele almış, bunların tahlil ve tenkitlerini yapmıştır. Hulûliyye, İbâhiyye ve Melâmiyye de üzerinde önemle durduğu cereyanlar arasındadır. Eser, mezhepler ve tarikatlar tarihini ilgilendirdiği kadar, XV. yüzyıl Osmanlı ülkesinin dinî, fikrî durumu hakkında da önemli bilgiler ihtiva etmektedir. 4. *Şifâ'ü'l-müte'ellim fî âdâbi'l-mu'allim ve'l-müte'allim.* Bu eserde hoca-talebe münasebetlerini ele almış, ilim, ilmin fazileti, ilimlerin tasnifi hakkında bilgiler vermiş, medrese ilimlerine temas ederek

metot hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüştür. 5. *Kitâbü Emr bi'l-maʿrûf ve'n-nehy ʿani'l-münker.* Diğer eserlerine göre hacmi küçük olan bu eserinde Abdüllatîf el-Kudsî, meseleyi Kur'an ve hadis çerçevesinde ele almış, konuya tasavvufî irşaddan çok genel anlamda tebliğin usul ve imkânları açısından yaklaşmıştır. Son üç eser Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Ulucami, nr. 1479) bulunmaktadır.

Keşfü'l-iʿtiḳād adlı eserinde bahsettiği *İḳtibâsü refʿi'l-iltibâs fî beyâni ṭarîḳi'n-nâs* ve bazı kaynaklarda kendisine nisbet edilen *Nefḥatü'l-esḥâr ve riḥletü'l-esrâr* adlı eserlere henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih* (nşr. N. Atsız), İstanbul 1949, s. 249-250; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 550; Taşköprizâde, *Şaḳāʾiḳ* (nşr. Ahmed Subhî Furat), İstanbul 1405/1985, s. 68; Mecdî, *Şakaik Tercümesi*, İstanbul 1269, I, 80; *Keşfü'z-zunûn*, I, 134; II, 1398; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 17; İsmâil Beliğ, *Güldeste*, Bursa 1302, s. 97; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, 103[b]; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa 1332, s. 100; *Osmanlı Müellifleri*, I, 391; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 616; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 264-265; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel bl., nr. 4521, IV, 189; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 533; E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, İstanbul 1972, II, 353.

 MUSTAFA KARA

ABDÜLLATÎF SUBHİ PAŞA

(bk. SUBHİ PAŞA, Abdüllatif).

ABDÜLLATÎF et-TÎBÂVÎ

(عبداللطيف الطيباوى)

(1910-1981)

Tarih, eğitim ve Ortadoğu üzerindeki çalışmalarıyla tanınan çağdaş Arap âlimi.

29 Nisan 1910'da Kudüs yakınlarındaki Tayyibe köyünde doğdu. I. Dünya Savaşı'nın çalkantılı yıllarında ilk okulu köyünde bitirdikten sonra Tulukerm'de liseye devam etti. Daha sonra Kudüs'teki Arab College'e kaydoldu. Burada öğrenimine devam ederken Mısır'da yayımlanan *el-Hilâl* dergisinin modern Yakındoğu tarihinde en kritik olayın hangisi olduğu konusunda düzenlediği yarışmada iki yüzden fazla yarışmacı arasında birinci oldu. Ödül alan çalışması *el-Hilâl*'de ve daha sonra *Muḥâdarât* adlı kitabında yayımlandı. Yüksek öğrenimini, kazandığı bir bursla Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde yaptı. Üniversitedeki öğrencilik yıllarında çeşitli dergilerde yazılar yazdı. Yine bu sırada, iki dilde araştırma yapabilecek gençlerin katılabildikleri bir yarışmada iki ayrı çalışmayla ödül kazandı. İngilizce araştırması "The Christians Under Muhammed and His First Two Successors", Arapça araştırması ise "el-İhvânü's-Safâ" başlığını taşıyordu. *et-Taṣavvufü'l-İslâmî* adlı ilk çalışması yine bu yıllarda neşredildi (Kahire 1928). 1929'da yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra eğitim müfettişi olarak Kudüs'te memuriyete başladı. Ayrıca İngiliz manda yönetiminde bulunan Filistin'de idarî ve ilmî görevlerde bulundu. Burada görevli olduğu yıllarda eğitim ve öğretimin ilerlemesine, okul sayısının artmasına ve kültür seviyesinin yükselmesine büyük önem verdi; gençlik meseleleriyle de yakından ilgilendi. İngilizce ve Arapça yayımlanan çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. İsrail Devleti'nin kurulması üzerine (1948) birçok Arap gibi o da İngiltere'ye göç etti. Londra Üniversitesi'nde önce felsefe (1952), sonra da edebiyat doktorası (1962) yaptı. Bir süre BBC'nin Arapça bölümünde çalıştıktan sonra Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü'ne İslâm eğitimi profesörü olarak tayin edildi ve emekli olduğu 1977'ye kadar bu görevinde kaldı. 1960-1963 yılları arasında araştırmalarını Harvard Üniversitesi'nde sürdürdü. Burada *American Interests in Syria 1800-1901* adlı çalışmasını hazırladı. Londra Üniversitesi'nde iken eğitim ve Ortadoğu tarihi alanında yüzlerce öğrenci yetiştirdi, çok sayıda tez ve seminer yönetti, birçok araştırmayı gerçekleştirdi. 16 Ekim 1981'de Londra'da bir trafik kazasında öldü.

Abdüllatîf et-Tîbâvî

Abdüllatîf et-Tîbâvî, çeşitli dergilerde yayımlanan çok sayıda makalesi yanında, bazıları Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve İtalyanca'ya da tercüme edilen eserler kaleme aldı. Bu arada, dâimî üyesi olduğu Şam'daki el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî'nin çıkardığı *Mecelletü'l-Mecmaʿi'l-ʿilmiyyi'l-ʿArabî* adlı dergide birçok makalesi yayımlandı. Hayatının son yirmi yılında çeşitli gazete ve dergilerde çıkan elliden fazla makalesi arasında özellikle ikisi önemlidir. Bunlardan biri "Critiques of English Speaking Orientalists and their Approach to Islam and the Arabs" (*Islamic Quarterly*, VIII/3-4, London 1964; XXIII/1, 1979); diğeri "On the Orientalists Again"dir (*Muslim World*, XX/1, 1981). Bu makalelerde, müsteşriklerin İslâm dini ve özellikle Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki görüşlerini tenkit etmiş, İbn İshak'ın *Sîretü Resûlillâh* adlı eserinin İngilizce tercümesi (*The Life of Muhammed*, London 1955) sebebiyle Alfred Guillaume'u ve ayrıca R. V. Sergeant ile B. Lewis'i de çeşitli konularda eleştirmiştir. Bunların dışında, Filistin davasını destekleyen ve bu konuyla ilgili tarihî gerçekleri dile getiren pek çok yazısı *The Times*'ta neşredilmiştir.

Tîbâvî 1977 yılında Londra Üniversitesi'nden emekli olunca, aralarında Dr. Habîbülhak Nedvî'nin de bulunduğu arkadaşları, kendisine ithaf edilen ve dünyanın birçok ülkesinden çeşitli ilim adamlarının otuzdan fazla makalesini ihtiva eden bir armağanı *Arabic and Islamic Garland* adıyla yayımladılar.

Eserleri. 1. *Arab Education in Mandatory Palestine.* XIX. yüzyılda Filistin, Suriye ve Lübnan'a Batı kültürünün nüfuzunu konu alan eser, Ortadoğu'nun eğitim ve tarihine ışık tutması bakımından önemlidir (London 1956). 2. *British Interests in Palestine 1800-1901.* Yayımlanmamış İngiliz ve Osmanlı orijinal kaynaklarına dayanılarak hazırlanan ve özellikle İngiliz misyoner cemiyetleriyle kültür kurumlarını ele alan bir eserdir (Oxford 1961). 3. *Muḥâḍarât fî târîḫi'l-ʿArab ve'l-İslâm.* İslâm ve Arap tarihi üzerine verdiği konferanslarını ihtiva etmektedir (I-II, Beyrut 1963, 1966). 4. *American Interests in Syria 1800-1901.* Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan ve Amerikan misyoner cemiyetlerinin arşivlerinden faydalanmak suretiyle hazırladığı bir eserdir (Oxford 1966).